

Wpływy modernistyczne w mieście Durban – realizacje projektowe w niskiej zabudowie mieszkaniowej

Modernist influences in Durban – design response of low rise apartment buildings

Louis Stephen du Plessis

Uniwersytet Technologiczny w Durbanie, Wydział Architektury
Durban University of Technology, Department of Architecture

Wstęp

Wzrost popularności i wpływów architektury modernistycznej na świecie zbiegł się z okresem gwałtownego rozwoju miasta Durban, co doprowadziło do szybkiego wzrostu liczby budynków inspirowanych stylem międzynarodowym, zarówno w śródmieściu, jak i w przyległych dzielnicach. Opracowanie, na którym opiera się niniejszy artykuł, ograniczyło się do budynków mieszkaniowych w niskiej zabudowie, inspirowanych modernizmem, powstałych w okresie od lat trzydziestych do lat sześćdziesiątych XX w. Jego podstawę stanowi rejestr dwudziestu modernistycznych budynków, położonych w dzielnicy mieszkaniowej, przylegającej do Centralnej Dzielnicy Biznesowej i dzielnicy portowej.

Modernizm w Republice Południowej Afryki

Edukacja architektoniczna w RPA w pierwszej połowie XX w. miała ograniczony charakter, większość architektów zdobywała formalne wykształcenie w uczelniach zagranicznych, gdzie dominowały tradycje stylu Beaux-Arts, albo praktykowali jako uczniowie architektów wykształconych w tej tradycji. Momentem przełomowym w nauczaniu modernistycznej architektury w Południowej Afryce był rok 1925, kiedy A. Stanley Furner rozpoczął pracę na Wydziale Architektury Uniwersytetu Wits, wprowadzając doświadczenia i koncepcje modernistyczne, przywiezione z kontynentu, a w szczególności z Anglii¹. Jeden z jego uczniów, Rex Martienssen, stał się kluczową posta-

1. Herbert G., *Martienssen & the International Style*, Kapsztad 1974.

1. Wybór budynków objętych opracowaniem. Od góry od lewej: Denhugh (65 Lena Ahrens); Brierley (55 JB Marks); Southmoore (577 Che Guevara); Shelmedene (571 Che Guevara); Norsemount (557 Che Guevara); Dronfield (553 Che Guevara); Chelmore (527 Che Guevara); Witley Court (510 Che Guevara); Wyndham (408 Che Guevara); Murleigh (390 Che Guevara); Moorhaven (375 Che Guevara); Ashburn (358 Che Guevara); Glenarvon (324 Che Guevara); Lyndhurst (56 Cato); i Glenample (453 Che Guevara).

Źródło: Opracowanie własne

1. A selection of buildings within the study. From top left: Denhugh (65 Lena Ahrens); Brierley (55 JB Marks); Southmoore (577 Che Guevara); Shelmedene (571 Che Guevara); Norsemount (557 Che Guevara); Dronfield (553 Che Guevara); Chelmore (527 Che Guevara); Witley Court (510 Che Guevara); Wyndham (408 Che Guevara); Murleigh (390 Che Guevara); Moorhaven (375 Che Guevara); Ashburn (358 Che Guevara); Glenarvon (324 Che Guevara); Lyndhurst (56 Cato); and Glenample (453 Che Guevara). Source: Author

2. Wejście do budynku Wyndham (408 Che Guevara Rd, ok. 1940 r.). Ułożone na rąb cegły tworzące donice na rośliny, wykorzystanie bruku o ciekawej fakturze i zachowanie oryginalnych drzwi drewnianych przesądza o wyjątkowości tego budynku. Z lewej strony wyraźnie wyidać nietypowo zastosowane ramy okienne z lakierowanego drewna i oszczędne w formie środki bezpieczeństwa w postaci małej poręczy zamontowanej na ścianie ogrodu. Źródło: Opracowanie własne

2. The entrance to Wyndham (408 Che Guevara Rd, ca. 1940). The notched header courses of brickwork to the planter, the use of textured paving bricks and the retention of the original timber doors makes for an exceptional example. Evident to the left is the uncommonly used varnished timber window frames and the restrained additional security measures of a small railing to the original garden walls. Source: Author

cią w architekturze w latach 1925 – 1942. Jako jeden z głównych członków tzw. „Grupy Transwaalskiej”², a także od roku 1932 redaktor czasopisma „South African Architectural Record”, Martienssen stał się szczególnie wpływowym propagatorem programu modernistycznego. W czasie swojej podróży do Europy w roku 1933 odwiedził w Paryżu Le Corbusiera, z którym później prowadził regularną korespondencję³. Dowodem na to, jak blisko było im do siebie zawodowo, jest dedykacja do drugiego wydania dzieł zebranych „Oeuvre complète” Le Corbusiera, którą poświęcił Rexowi Martienssenowi i Grupie Transwaalskiej.

„Wielce poruszającym doświadczeniem jest przewracanie stron Waszego pisma „South African Architectural Record”. Po pierwsze, ze zdumieniem znajdujemy źródło, emanujące witalnością w tak odległym miejscu w Afryce, leżące daleko poza lasami równinowymi. Po drugie, być może ważniejsze, możemy tu odkryć tak wiele młodzieńczej wiary w architekturę, tak wielką dbałość o nią i tak gorące pragnienie wejścia w filozofię wszechświata”⁴.

Takie opóźnienie w rozwoju edukacji i promocji architektury modernistycznej oznaczało, że wpływy ideowe dotarły do Afryki Południowej z opóźnieniem, przyjmując się w pełni dopiero na początku lat trzydziestych XX w. Opóźniony rozkwit modernizmu sprzyjał jednak upowszechnieniu budownictwa zgod-

nego z nowymi ideami, ponieważ zbiegł się w czasie z gwałtownym rozwojem gospodarczym i koniunkturą w budownictwie.

Zanim styl międzynarodowy upowszechnił się w latach trzydziestych, główna typologia krajowa obejmowała domy jedno i dwukondygnacyjne. Lata trzydzieste przyniosły nie tylko rozwój gospodarczy, ale także nowe koncepcje społeczne. Mieszkańcy południowoafrykańskich miast żyli do tej pory w sposób raczej tradycyjny, dziedzicząc większość rozwiązań ideowych dotyczących przestrzeni i miejsca po kolonialnych przodkach. Lata trzydzieste przyniosły rosnącą fascynację nowoczesnością i przejmowanie „modnych” zwyczajów światowych, a w szczególności tendencji do życia w mieszkaniach, wzorowanego na Stanach Zjednoczonych. W połączeniu z potrzebą utrzymania zabudowy w ówczesnych granicach miasta, obejmujących w znacznej mierze obszary o znacznym nachyleniu terenu, doprowadziło to do upowszechnienia się w mieście niskiej zabudowy wielorodzinnej.⁵

Założenie w roku 1939 Wydziału Architektury w Natal Technical College w Durbanie, powstałej pod auspicjami Wydziału Architektury Witwatersrand (Wits), oznaczało przeniesienie do Durbanu wyznawanej w Wits modernistycznej ideologii edukacyjnej. Durban jednak wybrał podejście ekspresjonistyczne (pastoralne)⁶, złagodzone przez aspekty kontekstualne, takie jak klimat, lokalne materiały, czy szersze, alternatywne wpływy społeczne.

2. Grupa Transwaalska była stowarzyszeniem architektów modernistycznych, działających w dużym obszarze metropolitalnym w prowincji Transvaal, wyznających bardziej racjonalistyczne (pragmatyczne) i surowe podejście do realizacji zasad głoszonych przez Bauhaus i Le Corbusiera.

3. Artefacts, MARTIENSSEN, Rex *Distin.* Online n.d.

4. Le Corbusier w: Frampton K., *Modern Architecture - A Critical History*. 4. wyd., Londyn 2007, s. 154.

5. Townsend G., *Architectural Districts - The International Style*, Durban 1998, s. 9.

6. Barker A., *Modern Movement Meditations*, Pretoria 2012, s. 71-106.

3. Budynek Brierley (55 JB Marks Rd, 1953 r.) ilustruje późniejszy trend – artykulację fasady poprzez rytmiczne, częściowo cofnięte balkony (obecnie w większości zabudowane) oraz dwuspadowy dach kryty dachówką ceramiczną, z wyeksponowanymi okapami i powszechnym zastosowaniem cegły licowej. Późniejszy dodatek w postaci wysokiego ogrodzenia jest praktycznie powszechny, a zwrot w stronę przestrzeni publicznej w postaci donic w rogach ogrodzenia, choć pożądanym, jest jednak rzadko spotykany. Źródło: Opracowanie własne

3. Brierley (55 JB Marks Rd, 1953) demonstrates a later trend – the façade articulation included a rhythm of semi-recessed balconies, now mostly enclosed, in addition to the inclusions of a double-pitched clay tiled roof with exposed eaves and the predominant use of face brick. The subsequent inclusion of palisade fencing is virtually universal now, the gesture towards the public realm in the form of a planting bed on the corner of the intersection is welcome, but rare. Source: Author

Metodyka i obszar opracowania

Aby skorygować niedociągnięcia pierwotnego projektu, realizowanego przez studentów na zajęciach prowadzonych przez autora w roku 2017, polegającego na skatalogowaniu budynków modernistycznych w Durbanie – wybrano konkretny obszar badawczy, w którym miały zostać spisane wszystkie budynki wykazujące wpływy modernistyczne. Do opracowania wybrano ulicę Che Guevara Road w dzielnicy podmiejskiej Glenwood, zlokalizowanej blisko centrum w obrębie wczesnych granic miasta. Wprawdzie zidentyfikowano 35 budynków i udało się zebrać pewną ilość informacji na ich temat, jednak opracowanie omawia wyczerpująco tylko 20 niskich apartamentowców (il. 1), o których udało się znaleźć obszerne informacje źródłowe.

Źródła wykorzystane w tym opracowaniu obejmują inspekcje w terenie, wyszukanie historycznych fotografii lotniczych i innych fotografii oraz planów znajdujących się w archiwum Uniwersytetu KwaZulu-Natal, kwerend w archiwum mikrofilmów planów w Urzędzie Miejskim eThekweni, a także wykorzystanie Źródeł online, takich jak Google Streetview, czy miejski, ogólnodostępny system GIS. Zgromadzone dane wprowadzono następnie do arkusza kalkulacyjnego, prezentującego szczegółowe informacje o komponentach projektowych każdego z budynków – łącznie 140 pozycji w 11 kategoriach. Niniejsza praca naświetla istotne aspekty i wnioski płynące z zebranego materiału.

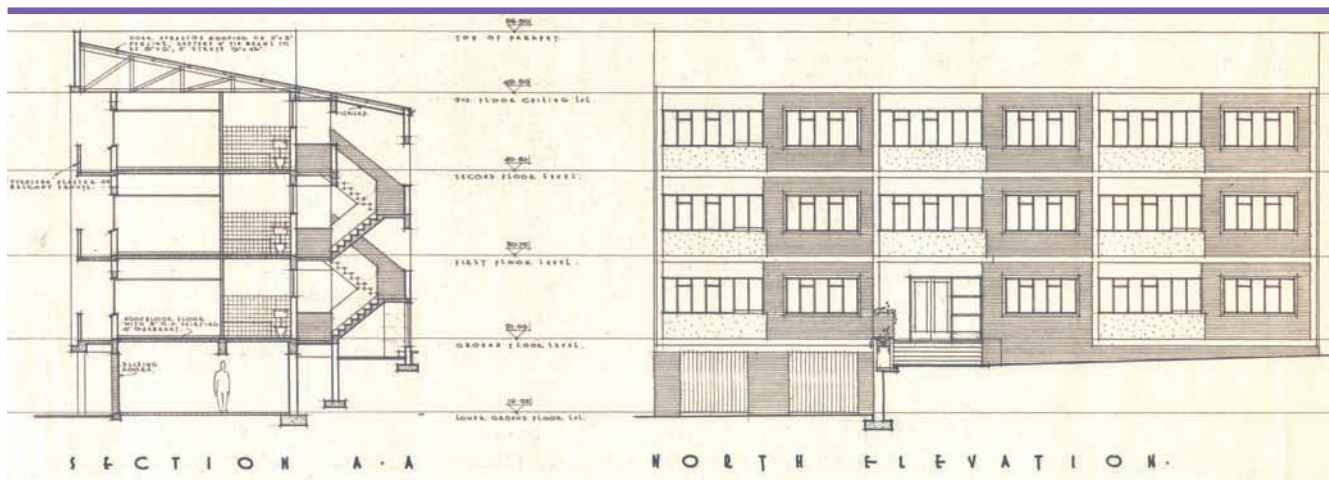
Dane z katastru oraz ogólne informacje o budynkach

Średnia liczba mieszkań w budynku wynosi dwanaście, przy względnie równym rozkładzie od sześciu do dwudziestu czterech mieszkań na budynek. Najbardziej popularnymi ogólnymi planami budynku są prostokąt (38%), litera L (32%) i litera U (25%). Budynki powstawały dość równomiernie w na osi czasu określonej dla celów niniejszej pracy – 23% w latach trzydziestych, 37% w latach czterdziestych i 37% w latach pięćdziesiątych. Szczególnie interesującym faktem jest wielokrotne występowanie nazwisk tych samych architektów lub firm architektonicznych w kontekście budynków położonych wzdłuż ulicy: po trzy budynki zaprojektowali Horace H. Grant, Hobbs & Bonieux i Geoffrey Le Sueur, znani w tamtym okresie architektów, działający w Durbanie.

Architektura wokół wejść do budynków

Niektóre formy oryginalnego zagospodarowania terenu przed budynkami zachowały się w 70% budynków w formie niskiego muru ogrodzenia, rabaty zintegrowanej z wejściem, albo połączenia obu tych elementów.

65% budynków jest nadal ogrodzona niskimi murkami ceglanyymi, z których jednak 85% uzupełniono później o dodatkowe ogrodzenia parkanowe ze względów bezpieczeństwa. Istnieje kilka wyjątków, takich jak *Wyndham* (il. 2) gdzie zachowano ogólną spójność koncepcji architektonicznej, dodając do niskiego muru jedynie niskie metalowe przęsło.

4. Przekrój i elewacja północna w budynku Witley Court (510 Che Guevara Rd, 1953 r.). Dwuspadowy dach o konstrukcji drewnianej został zasłonięty attyką. Dodatkowo, dodanie garaży na niższym poziomie wskazuje na efektywne wykorzystanie nachylenia terenu działki. Rzeczą, której nie widać wyraźnie na rysunku, jest zastosowanie na fasadzie frontowej rozwiązania architektonicznego w postaci „skrzynki” elewacyjnej. Źródło: Grant H., *Rysunki wykonawcze proponowanych mieszkań w skali 1:96 (1/8 cala do stopy) – Moore Rd – Durban – dla firmy Witley Court (PTY.) Limited, Durban 1953*

4. Section and North Elevation of Witley Court (510 Che Guevara Rd, 1953). The pitched timber truss roof is obscured behind a parapet wall. In addition, the incorporation of garages at a lower level demonstrates the slope of the site being utilised efficiently. Though not as evident in the drawing, the front façade utilises an 'elevational box' design device. Source: Grant H., *Eighth Scale Working Drawings of Proposed Flats - Moore Rd - Durban - for Messrs. Witley Court (PTY.) Limited, Durban 1953*

Detale architektoniczne murowanego ogrodzenia również miały specyficzny charakter. Dominującym elementem zdobniczym są niskie murki ceglane, zwieńczone podwójną zaokrągloną kształtką gzymsową w takim samym kolorze. Warianty tego rozwiązania obejmują zwieńczenie podwójną zaokrągloną kształtką w kontrastującym kolorze, wiązanie wozówkowe ze wzorem w kształcie rombu, wiązanie wozówkowe ze wzorem liniowym lub zwieńczenie muru wykonane z cegły zwykłej kładzonej poprzecznie.

Zabudowane donice na rośliny w głównym wejściu znajdują się w 35% budynków. Są one z reguły proste w formie, wykonane z cegły licowej. Budynek Wyndham stanowi wyjątek godny uwagi, ponieważ zastosowano tu rzędy ułożonych na rąb cegieł z karbem w główce, uzyskując znakomity efekt (il. 2).

Kształt ogólny

Articulacja fasady frontowej budynków zalicza się do kategorii form prostokątnych, przy czym występują pewne wspólne motywy. Najbardziej widocznym z tych motywów jest forma prostokątna z minimalnymi elementami kubaturowymi (30%), dalej forma prostokątna z licznymi artykulacjami (25%) oraz prostokąt w formie litery H, gdzie elementy występujące z płaszczyzny położone są po bokach fasady (20%). Prawie dwie trzecie budynków wykazuje symetrię albo w ogólnej kompozycji, albo w obrębie elementów niezagłębionych. Trzy najczęściej występujące formy elewacji to budynki z asymetrycznymi sekcjami rytmicznie ułożonych wysuniętych balkonów, budynki z występującymi na zewnątrz fragmentami wokół scentralizowanego wejścia, oraz budynki asymetryczne w formie, w których wejścia są wysunięte w obrębie jednego symetrycznego segmentu, chociaż same nie są symetryczne. W przeważającej większości budynków występowały elementy wysunięte przed główną powierzchnię fasady na więcej niż 300mm, w kolejnych 10% występowały elementy mniej wysunięte, z reguły na grubość cegły (230mm).

Balkony stanowią istotną część składową całej kompozycji – występują w 55% budynków. W niektórych przypadkach trudno ustalić, czy balkony były pierwotnie przewidziane do zabudowy, czy nie. W dokumentacji projektowej wiele budynków obejmuje balkony (często opisane jako „ganki”), ale bez potwierdzenia pierwotnych planów budowlanych trudno ustalić, czy miały one być pierwotnie zabudowane, czy nie, ponieważ wiele z nich zostało zamkniętych w późniejszym okresie, w niektórych przypadkach nawet w trakcie pierwotnej realizacji. Dokumentacja wielu budynków w postaci mikrofiszek nie zachowała się. Spośród budynków, w których ewidentnie zaprojektowano otwarte balkony, tylko w dwóch zachowały się wszystkie balkony. Spośród pozostałych, w niektórych istnieją nadal pojedyncze balkony, ale praktycznie wszystkie pozostałe zostały całkowicie zabudowane (il. 3). W pozostałych siedmiu budynkach, w których zaprojektowano otwarte balkony, wszystkie zostały następnie zabudowane.

Konstrukcja dachu i artykulacja fasady

Tradycyjne, jedną z fundamentalnych zasad w architekturze modernistycznej jest stosowanie płaskich dachów. W lokalnym kontekście rozwiązanie to okazało się problematyczne, ponieważ dachy przeciekały z powodu zastosowania gorszych materiałów budowlanych, braku umiejętności fachowych i niesprzyjających warunków klimatycznych. Wysoka temperatura, duża wilgotność i bezpośrednie działanie promieni słonecznych skutkowało wypromienianiem nadmiernych ilości ciepła do znajdujących się pod dachem kubatur – dostępne w tamtym okresie materiały izolacyjne nie były szczególnie skuteczne. Regionalna adaptacja polegała na zastosowaniu pochylego, krytego płytami dachu na drewnianej więźbie – dało to wentylowaną pustkę nad stropem i mniejsze przewodnictwo termiczne. Takie rozwiązanie konstrukcyjne było bardziej odporne na przecieki i obniżało koszt budowy. Budynki często miały kry-

ty płytami dach o minimalnym nachyleniu, schowany za attyką, tworząc iluzję budynku z płaskim dachem (il. 4). 50% omawianych budynków wykorzystuje krycie płytami (z reguły włókno-cementowymi) z jedno-spadowym dachem z attyką, 15% budynków ma dachy dwuspadowe kryte płytami bez attyki, dalsze 10% ma dwuspadowe dachy kryte dachówką ceramiczną. Jedynie 25% budynków ma płaskie dachy i wszystkie oprócz jednego powstały w latach 1948 - 1952.

Architektura fasad

Najbardziej powszechnym sposobem wykończenia fasad jest zastosowanie paneli kontrastujących z powierzchnią ściany – to rozwiązanie zastosowano w 50% budynków. Najczęściej (25%) są to panele z cegły licówki (il. 5), drugie w kolejności (20%) są panele z gładkiego tynku.

Elementy wysunięte (niekubaturowe) nie były szczególnie często stosowane. Praktycznie ograniczają się do wystających żebrowań na tle cegły licowej (il. 5) i tynku. Cegła licowa na żebrowanych ścianach zwraca uwagę, dzięki zastosowaniu do jej budowy różnokolorowych cegieł.

Artykulacja oprawy okien, w postaci wysuniętych elementów na poziomie nadproża okna jest dosyć powszechna, występuje w 75% budynków. Z reguły realizowana jest w formie wysuniętych opasek tynkowych, prowadzących albo w poprzek całej elewacji lub tylko nad oknami, albo opasek tynkowych okalających pojedyncze okna lub grupy okien. Występują też znacznie wysunięte gzymsy nad górną krawędzią okien, niektóre na całym budynku, niektóre tylko nad oknami narożnymi. (il. 1)

Mimo braku ich powszechnego zastosowania, w fasady wbudowywano jednak także elementy, których charakter można by uznać za „dekoracyjny”. W niektórych budynkach wykonano pionowe żebrowanie lub zdobienia attyki nad głównym wejściem. W jednym z budynków zastosowano bardzo misterne zdobienie attyki nad głównym wejściem, w dwóch innych zaznaczono prostszą artykulację przedłużenia attyki nad głównymi wejściami.

Innym ciekawym elementem jest prezentacja nazwy budynku na ścianie frontowej. Nazwy widnieją w wszystkich budynkach oprócz jednego – w wielu przypadkach konkretna nazwa została nadana już w czasie budowy. Najczęściej wykonano je z liter prefabrykowanych lub formowanych z tynku, przymocowanych do poziomych powierzchni lub prefabrykowanych podstaw. Zastosowano rozmaite rodzaje krojów czcionki, z których oprócz jednego, wszystkie mają charakter właściwy dla okresu powstawania budynków.

Okna

Jeśli nie liczyć dodanych później elementów bezpieczeństwa, aspekt okien to obszar, w którym budynki przeszły najdalej idące przeróbki. Tylko w 20% budynków zachowały się wszystkie oryginalne okna, a w dalszych 20% zachowała się ich znaczna część. W 25% budynków wszystkie okna wymieniono, a w pozostałych wymieniono znaczną część okien. Materiałami, z których wykonane były okna

5. Wejście do budynku Dronfield (553 Che Guevara Rd, 1942 r.). Asymetryczna forma obejmuje plan półkolisty i niecentralnie zlokalizowane wejście. W detalu ściany nośnej na prawo od wejścia zastosowano cegły licowe w różnych kolorach. Wykończone klinkierem ciągle parapety okienne oraz wysunięta opaska tynkowa towarzyszą tu zainstalowanym później oknom aluminiowym. Źródło: Opracowanie własne

5. The entrance to Dronfield (553 Che Guevara Rd, 1942). The overall asymmetrical form includes a semi-circle and off centre entrance. A sheer wall element is included to the right of the entrance, comprised of face bricks of varying colours. The use of quarry tile continuous window cills and projecting plaster band can be seen alongside the subsequently retrofitted aluminium windows. Source: Author

z pierwotnego montażu były równo w połowie drewno i w połowie stal, mimo że styl międzynarodowy preferował stal. Tam, gdzie ramy okienne wymieniono, wstawiano nowe ramy wykonane z aluminium – klimat Durbanu sprzyja korozji ram stalowych oraz powstawaniu uszkodzeń ram drewnianych przez insekty, a dodatkowo ramy aluminiowe są tańsze. Wymiana na elementy aluminiowe jest problematyczna, ponieważ często w obrębie jednej fasady wstawiane są różne modele okien. Dzieje się tak dlatego, że za wymianę okien odpowiadają właściciele mieszkań, a nie zarządy wspólnot, odpowiedzialne za sprawy całego budynku – czynnikiem decydującym są tu koszty. Wykorzystanie różnych sekcji i konfiguracji ram nierzadko zakłóca ogólny wizerunek budynku. (il. 6)

6. Budynek Kenleigh (366 Che Guevara Rd, 1952 r.) prezentuje ogólny trend polegający na zamykaniu balkonów, przy jednoczesnym zastępowaniu oryginalnych okien ramami z aluminium, które często nie zachowują oryginalnych proporcji (patrz: różnica między oknami na pierwszym i drugim piętrze nad wejściem). Wyraźnie widoczne są także nieuniknione środki bezpieczeństwa – wysoki płot palisadowy i ogrodzenie elektryczne. Źródło: Opracowanie własne

6. Kenleigh (366 Che Guevara Rd, 1952) demonstrated the general trend of enclosing balconies, replacement of original windows with aluminium frames that do not necessarily retain the original proportions (see difference between 1st and 2nd floor windows above the entrance). Also clearly evident is the inevitable security upgrades – palisade fencing and electric fencing. Source: Author

Jeśli chodzi o rozmieszczenie, w 40% budynków zastosowano okna narożne, których artykulacja przybiera inne formy. W większości przypadków ramy jedynie schodzą się w rogu. (il. 7). W innych konfiguracjach na styku umieszczone są wąskie narożniki stalowe, narożniki drewniane oraz oddzielnie artykułowane kolumny skonfigurowane jako narożniki. Grupowanie okien poprzez otaczanie ich tynkowymi opaskami było często stosowane, występuje w 35% budynków.

Jeśli chodzi o parapety, w 50% budynków zastosowano rozmaite rodzaje wysuniętych detali tynkowych. Budynek *Brierley* jest jednym z czterech przykładów zastosowania opaski, biegnącej wzdłuż całej fasady. Jest to również przykład zastosowania wysuniętych detali tynkowych, które występują tylko w długości okien. W dwóch budynkach zastosowano wysunięte parapety w wybranych oknach, wyłącznie w fasadzie – tak jak w budynku *Dronfield*.

Oprawa okien

Rozwiązanie przestrzeni między wybranymi oknami w formie kontrastującej z resztą fasady występuje często, bo w 55% budynków. Forma zastosowanej obróbki to elementy tynkowane, albo wykończone z cegły licowej lub płytek klinkierowych. Obróbka tynkarska występuje w formie panelu stiukowego, z rowkami imitującymi płytki (il. 8), malowanego jednolitego detalu gipsowego szerokości podwójnej cegły lub szerszego w fasadzie ceglanej, detalu grubości pojedynczej cegły, a nawet malowanej gipsowej kolumny. W niektórych przypadkach występują też panele z cegły licowej, jako element kontrastujący w fasadzie z malowanego, gładkiego tynku. Nietypo-

wym wariantem, zastosowanym w budynku *Hennet Court*, jest użycie nieszkliwionych płytek klinkierowych. Płytki klinkierowe posłużyły do wykończenia parapetów w 70% budynków. Przeważnie stosowane były wzdłuż brzegów poszczególnych okien, jednak w czterech przypadkach wykorzystano je jako element ciągnący się pomiędzy wieloma oknami, jak to jest w przypadku budynku *Wyndham*. W połowie budynków parapety tworzą całkowitą okalającą oprawę okien. Może to być w formie oprawy pojedynczych okien, wielu okien na jednym piętrze lub wielu okien przechodzących za róg fasady (il. 7).

Zastosowanie cegły licowej

Wszystkie budynki oprócz jednego w jakiejś formie wykorzystują cegły licowe, które stanowią istotny komponent wizerunku całego budynku, a zarazem silnie zaznaczony motyw w obrębie badanej grupy budynków. Połowa budynków wyraźnie eksponuje cegły licowe, a w połowie z nich są one praktycznie jedynym materiałem okładzinowym fasady. Tylko w jednym budynku zastosowano wyłącznie tynk i farby, natomiast w 40% budynków cegła licowa pokrywa cokolwiek do wysokości płyty fundamentowej – wyżej cegły są otynkowane. Wprawdzie z reguły zastosowane cegły licowe są jednolitego koloru, najczęściej czerwone lub beżowe, rzadziej ciemnobrązowe, jednak istnieją też przykłady wykorzystania cegieł różnokolorowych w obrębie danego detalu architektonicznego. Realizacje z wielokolorowych cegieł dały bardzo elegancki efekt (il. 8). W przeważającej większości budynków zastosowano wiązanie wozówkowe, z wyjątkiem budynku *Chelmore*, w którym zastosowano wiązanie blo-

7. Motyw otaczający okno narożne w budynku Dronfield (553 Che Guevara Rd, 1942 r.). Opaska tynkowa obejmuje dwa brzozy fasady i wysunięte nadproża okien. Wbudowane w późniejszym okresie aluminiowe ramy okienne jedynie dotykają się krawędziami

7. Corner window surround to Dronfield (553 Che Guevara Rd, 1942). The plaster band incorporates two façade edges and an eyebrow extension. The retrofitted aluminium window frames merely butt against each other

kowe, budynku *Lyndhurst*, gdzie zastosowano wiązanie typu *Sussex*, oraz budynku *Dronfield*, gdzie wiązanie główkowe zastosowano w sekcjach półokrągłych. Cegły w warstwach niedekoracyjnych są wszystkie w standardzie 85 mm, z wyjątkiem budynku *Glenarvon*, w którym zastosowano zarówno standardowe, jak i wąskie cegły, oraz budynku *Glenample*, gdzie detal z cegły licowej wykonano wyłącznie z wąskich cegieł. Najczęściej występuje spoinowanie żłobione, na drugim miejscu jest spoinowanie płytko zagłębione.

Detale głównego wejścia

Wejścia do budynków opracowano na rozmaite sposoby, ale głównie zostały one wyartykułowane jako elementy zlokalizowane w centrum fasady frontowej. Zadaszenie wejścia jest raczej zróżnicowane, występują tu między innymi rozwiązania kubaturowe lub wysunięte elementy stropu. Podejście kubaturowe obejmuje proste cofnięcie wejścia w głąb głównej fa-

8. Wejście do budynku *Norsemount* (557 Che Guevara Rd, 1940 r.). Na fasadzie widać opaski tynkowe otaczające zarówno pojedyncze okna (z lewej strony), jak i grupy okien (z prawej). Widoczne są również nierzadko spotykane okna w kształcie bułajów, żebrowania z cegły licowej i umieszczone między oknami panele stiukowe, z rowkami imitującymi płytki. Źródło: Opracowanie własne

8. The entrance to *Norsemount* (557 Che Guevara Rd, 1940). The building demonstrates both plaster surrounds to individual windows (seen to the left) and joining multiple windows (seen to the right). Also visible is the not uncommon incorporation of portal windows, face brick fin walls and panels of raked plaster between windows. Source: Author

sady, konstrukcje skrzynkowe w elewacji, wysunięte przed jej główną płaszczyznę, z drzwiami wejściowymi cofniętymi w głąb w stosunku do głównej płaszczyzny, tak jak w budynku *Moorehaven*, wejście potraktowane jako całkowicie odrębna kubatura wejścia „doczepiona” do bryły, jak w budynku *Denhugh*, albo też zaprojektowanie balkonu bezpośrednio nad wejściem, jak w budynku *Brierley*. Wysunięte elementy stropu obejmują prostsze artykulacje w postaci wysuniętych fragmentów stropu pierwszego piętra, wysunięte nadproża okien lub gzymsy nadokienne, a nawet portyk.

Ogólnie mówiąc, drzwi są cofnięte względem ogólnej płaszczyzny elewacji, ale nierzadko zdarza się, że drzwi leżą w płaszczyźnie. Istnieją przykłady, takie jak budynek *Chelmore*, gdzie drzwi wejściowe do budynku w ogóle nie zostały przewidziane w pierwotnym projekcie i każdy mógł swobodnie wejść z ulicy i bezpośrednio podejść do drzwi dowolnego lokalu, ale we wszystkich tych budynkach później zainstalowano bramy zabezpieczające. Wejścia przeważnie zlokalizowano niecentralnie w fasadzie frontowej, ale

w środku głównego elementu kompozycyjnego – tak jest w 40% budynków (np. budynek *Witley Court*), ale w 25% budynków drzwi wejściowe są w centrum fasady (np. budynek *Wyndham*). Interesujące jest zastosowanie kontrastujących materiałów ściennych wokół wejścia, w formie kontrastowej kolorystycznie cegły licowej, albo kontrastowej sekcji ściany z cegły licowej, położonej na tle tynkowanej elewacji (il. 7).

W większości budynków zachowały się oryginalne drewniane drzwi z przeszklonymi panelami. Większość wejść wyposażono w drzwi dwuskrzydłowe, przeszklone, w 50% wyposażone w boczne naświetla (np. budynek *Norsemount*). Wszystkie budynki posiadają systemy sterowania dostępem, w 90% budynków powstały mury graniczne z jakimś rodzajem elektronicznej kontroli dostępu. Pozostałe budynki wyposażono w bramy zabezpieczające i elektroniczną kontrolę dostępu w drzwiach wejściowych do budynku. Większość tych modyfikacji podyktowały wyłącznie względy praktyczne i wprowadzono je bez zwracania szczególnej uwagi na walory estetyczne. ■

Modernist influences in Durban – design response of low rise apartment buildings

Summary

Modernism in Durban, as with the rest of South Africa, had a delayed implementation in relation to the European industry. In the mid-1930s, the adoption of the local society of international norms of apartment living, coupled with a boom in the building industry led to a proliferation of Modernist buildings. Though emulating a European image, the social component and ideological motivations were not a consideration in this instance – overwhelmingly the buildings constructed in the era was by private capital, social housing construction was limited. The approach was one of expressionism rather than rationalism with an image of Modernism being adopted while many of the prevailing built traditions remained, such as the predominant use of pitched roofs and cellularised load bearing wall construction. Regional adaptations also included the use of face brick as a primary building as well as decorative elements. Specific contextual innovations include the integration of the slope into the design to allow for compliance with regulations while maximising site potentials.

Specific areas of variation and regionalisation apply to the roof, fenestration treatment, and elevational material, though the overall geometrical forms subscribe to the international norm. The more extreme climatic conditions of Durban with its humid sub-tropical climate linked with the somewhat problematic flat roof technology available in South Africa at the time led to a significant adoption of pitched roofs behind a parapet. This emulated the image of flat roof construction while addressing the technological and climatic response shortcomings. The limited standard

fenestration components available at the time meant that horizontal articulation was achieved by composite arrangements of multiple frame elements in certain instances, but more commonly through surrounds or panels between windows being utilised, though single punched windows are also quite popular. The principle of a smooth finish being a fundamental component of the international norm was only partially applied with the fairly extensive use of face brick, though this is not unique to South Africa. Geometric forms subscribe to the international norm overall, though individual elements such as the occasional inclusion of sheer walls adds some variety. The use of rectangular and semi-circular forms predominates, rhythms of volume along the façade clearly emulating international norm. There is however a fairly large proportion of buildings where overall symmetry is incorporated, this may be due to the quite prominent circumstance of the architects of the time being trained –in a classical paradigm.

The general sensitivity to the street interface not only includes building design details primarily focussed on massing, fenestration articulation and materiality, but also on gestures of landscaping. This gesture to the public realm in the original design has been compromised over the intervening decades due to security concerns. The adaptations based on security have had the most significant post construction impact on the buildings. Buildings that had very tangible links with the street are now separated by fences or solid walls, usually topped by razor wire or electric fencing, often obscuring these beautifully crafted buildings. ■